VJEKOSLAV MAŠTROVIĆ

UDIO ZADARSKOG INSTITUTA U JUBILARNOJ GODINI JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI (1866 – 1966)

I

U razvoju naše znanosti grad Zadar spada među prve naše gradove. Povijest naše kulture usko je spojena s tim gradom.[1] Ako u knjižnicama vidimo prve znanstvene ustanove, onda su kod nas bile prve, koliko je dosada poznato, u Zadru, pa čak i stručne knjižnice, npr. pravna. Nadodajemo da su i prvi fakulteti osnovani i djelovali kod nas u Zadru, za vrijeme francuske vladavine.

Brojni pojedinci iz Zadra kroz stoljeća se bave raznim znanostima, u kojima neki pružaju u tadašnjim razmjerima i stavovima zapažena djela. Pri tome se težilo da se, kao i u ostalom kulturnom svijetu, formiraju grupe ili društva, koja su se počela nazivati akademijama po antičkom uzoru.

Koliko nam je dosada poznato, prve se akademije u Jugoslaviji pojavljuju u gradovima na jadranskom primorju, tj. u Dalmaciji i Istri. Među njima svakako su najznačajnije one koje su osnovane u Zadru i Dubrovniku. Na žalost, nisu sve dovoljno istražene, pa ih sve i ne znamo. Spominjemo dosad poznate u Zadru: godine 1562. »Accademia degli Animosi«, g. 1664. »Accademia Cinica«, g. 1694. »Accademia degli Incaloriti« (Akademija zanesenih) za zadatkom da njeguje hrvatsku, latinsku i talijansku knjigu (među članovima su Ivan Tanzlinger-Zanotti i Petar Ljubavac), godine 1752. »Accademia de' Ravvivati« i dr. Neke se akademije pretvaraju u društva, tako u Zadru 1787. god. nastaje »Società Economico-Letteraria«, a 1807. god., pod utjecajem Vicka Dandola, »Accademia Agraria«. Takva se akademija ponovno pokrenula 1850. godine.

Na području cijele Hrvatske preporodna gibanja znatno su utjecala da se uz prosvjetne i književno-romantičke radnje pojavljuju i radnje sa znanstvenim tendencijama. Bachov apsolutizam utječe da se mnogi

[1] Vj. Maštrović, Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi (X–XIX st.), zb. Grad Zadar, presjek kroz povijest, Zadar 1966, str. 109–142 + XXVI tab.

pojedinci ne bave političkim radom, nego se više posvećuju znanstvenom istraživanju, koji se naravno nije objavljivao dovoljno sistematski, nego uz ostali redovni rad pojedinca. Naučni se rad razvija. Godine 1850. aktivni Ivan Kukuljević Sakcinski osniva »Društvo za povijestnicu jugoslavensku«. Tako se izvjestan broj intelektualaca afirmirao i bio činjenično oslonac za akciju Josipa Jurja Strossmayera 1860. godine da se osnuje akademija koja će okupiti znanstvene radnike Južnih Slavena. Ovaj dalekovidan i realan hrvatski intelektualac ne samo da udara financijske temelje za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (iste godine uplaćuje svoj prvi doprinos od 50.000 forinti), nego u darovnici ističe potrebu jedinstvenog književnog jezika i snagu narodne knjige, dakle usmjeruje pravac rada Akademije. Među inim piše: »Ovim sredotočjem imalo bi biti učeno društvo, ili akademija, u kom bi se imali stjecati i sjediniti svi bolji umovi hrvatski, srpski, slovenski i bugarski, da vječaju kojim načinom imala bi se najpreče stvoriti jednu knjigu na slovjenskom jugu, i kako bi imala u svoje okrilje uzeti sve čovječje znanosti«.

Iako su poteškoće bile znatne, ipak je akcija uspjela. Iz cijele Hrvatske stizali su prilozi, i mali i veći, u fond Akademije, tako da je on poslije godinu dana iznosio 160.000 forinti. I dalje se fond povećavao jer je narod želio da ima svoju znanstvenu ustanovu.

Uporedo s osiguranjem materijalnih sredstava vodila se i žestoka akcija za postizanje odobrenja za rad Akademije s pravne strane. Iako Hrvatski sabor već 1861. god. prihvaća osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, pravila su odobrena tek 4. ožujka 1866. godine, a 12. istog mjeseca Sabor je izabrao prvih 16 pravih članova, koje je kralj potvrdio. Na prvoj sjednici 26. srpnja 1866. izabran je za pokrovitelja biskup Josip Juraj Strossmayer, a za prvog predsjednika Franjo Rački, koji su na svečanoj sjednici 28. srpnja 1867. god. u svojim govorima jasno označili budući pravac i rad prve naše akademije. Treba istaći da političke prilike nisu bile tada povoljne za razvoj takve ustanove, naročito jer su germanizatorske akcije bile stalno u toku i ponavljane, ali je Akademija bila u dobrim i odvažnim rukama, pa su i sve poteškoće prebrođene.

Dalmacija, a napose Zadar, pozdravili su osnivanje Jugoslavenske akademije. To se ne samo odrazuje kroz pisanje zadarskog »Narodnog lista«, nego naročito u aktiviranju ondašnjih intelektualaca u znanstvenom radu i održavanju veza s prvacima naše nauke, napose sa Zagrebom. Uslijedili su i izbori članova Akademije iz Zadra. Tako je na prvom redovnom izboru na skupštini od 25. srpnja 1867. izabran iz Zadra ugledni slavista *Ivan Brčić* (1824–1870) za pravog člana. Kasnije su izabrani i ovi rođeni Zadrani: zoolog *Špiro Brusina* (1845–1908) i povjesničar *Gavro Manojlović* (1856–1939), koji je bio predsjednik Akademije od 1924–1933. god. Živili su i djelovali u Zadru znanstveni radnici koji postaju pravi članovi: *Božidar Petranović* (1809–1874, izabran kad i Brčić) i *Natko Nodilo* (1834–1912, u Zadru djelovao od 1862–1866), a dopisnim članovima izabrani su *Marcel Kušar* (1858–1940) i *Luka Jelić* (1863–1922).

Raspon djelatnosti Akademije sve se više širi i provodi kroz njene znanstvene razrede odnosno odjele, a tih ima danas osam. Dio te djelatnosti rezultira u objavljivanju rasprava u odgovarajućim periodičnim zbirkama, kao što su Rad, Starine, Stari pisci hrvatski, Građa za povijest književnosti hrvatske, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, Codex diplomaticus, Zbornik za narodni život i običaje, Ljetopis i dr. Rad Akademije proširuju i 35 njenih instituta, od kojih neki izdaju svoje naučne zbornike.

Starom hrvatskom gradu Zadru i njegovu području kao i njegovoj bogatoj političkoj i kulturnoj prošlosti Akademija posvećuje od prvog dana veliku pažnju, što se odražava u vrijednim znanstvenim raspravama, koje nalazimo u periodičnim zbirkama. Poslije oslobođenja Akademija među prvima pruža Zadru znatnu pomoć u obnovi, napose glede historijskih spomenika i izrade regulacionog plana. Svakako da joj je najvažniji čin u sklopu proslave 10-godišnjice oslobođenja grada Zadra osnivanje 1954. god. instituta u tome gradu.[2] Dio rada te ustanove odrazio se u objavljivanju 287 rasprava i knjiga. Institut izdaje redovnu periodičnu zbirku »*Radovi Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru*«, zatim zbirke knjiga »*Djela*« i »*Posebna izdanja*«.

II

S obzirom na izloženo, a to znači usku povezanost Zadra s radom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti suradnici njezina instituta u tome gradu odlučili su da u jubilarnoj 1966. godini organiziraju niz priredaba, koje će biti u znaku te obljetnice.

1. Početkom godine izišla je iz tiska knjiga »*Grad Zadar, presjek kroz povijest*«, koja sadrži 16 rasprava iz političke i kulturne prošlosti Zadra[3] od ovih autora: akad. Grge Novaka (Presjek kroz povijest grada Zadra), akad. Ferde Čulinovića (Državno-pravna analiza oslobođenja Zadra), Vjekoslava Maštrovića (Doprinos Zadra u hrvatskoj kulturi X–XIX st), Ive Petriciolija dvije radnje (Lik Zadra u srednjem vijeku i Ikonografija Zadra do pada Mletačke Republike), Maje Novak (Zadar glavni grad mletačke Dalmacije i Albanije), Seid M. Traljića (Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX st.), Marijane Gušić (Profani tekstil u raki sv. Šimuna u Zadru), Marijana Grgića (Najstarije zadar-

[2] Id., Djelatnost Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru u prvih 10 godina rada, Radovi IJAZ, sv. XI–XII, 593–604; D. Aras, Bibliografija knjiga i rasprava objavljenih u izdanjima Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Radovi IJAZ, sv. XI–XII, 605–622.

[3] Knjiga: Grad Zadar, presjek kroz povijest. Urednici Grga Novak i Vjekoslav Maštrović. Zadar, 1966, izd. Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, tisk. Novinsko poduzeće »Narodni list« Zadar, br. str. 593 + LXXXIII tab. i jedna slika u boji, vel. v 8⁰. Ima ovitak (uz naslov je slika s rake sv. Šimuna koja prikazuje ulazak Ludovika Anžuvinca u Zadar 1358. god.). Knjiga je izdana u zbirci »Posebna izdanja«.

ske note), Ante M. Strgačića (Dosad nepoznate hrvatske lirske pjesme Šime Budinića Zadranina i njegova latinska satira), Krune Prijatelja (Umjetnički lik Andrije Medulića Zadranina), Zlatka Vincea (Zadar kao središte raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini XIX st. u Dalmaciji), Koste Milutinovića (Vuk Karadžić i dalmatinsko vladičanstvo u Zadru), Žarka Muljačića (Iz korespodencije zadarskih profesora 18 st., napose Nikole Muljačića), Jerka Bezića (Starinska pučka pjesma »Blagoslov puka« i njezini napjevi u zadarskoj okolici) i Borisa Jurića (Turistički razvoj Zadra i uloga turizma u privredi ovoga grada).

Obrada i objavljivanje ovih tema zamijenila je poseban naučni skup o političkoj i kulturnoj prošlosti Zadra. Dana 27. lipnja izaslanstvo Savjeta Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, na čelu s predsjednikom akad. Grgom Novakom, svečano je predalo prvi primjerak knjige »Grad Zadar, presjek kroz povijest« predsjedniku Skupštine općine Zadar *Dragi Strenji*, te su tom prilikom vođeni razgovori o daljnjoj suradnji i pomoći Akademije preko svog Instituta gradu Zadru.

2. Kao rezultat višegodišnjeg rada priređena je *III izložba restauriranih umjetnina Restauratorskog ateljea* ovog instituta i to u starohrvatskim crkvama sv. Petar Stari i sv. Andrija u Zadru. Izloženo je 20 umjetnina restauriranih u razdoblju od 1964. do 1966, među kojima su vrijedna dijela od XV do XVIII st. Restauratorske su radove većinom obavili restauratori Ivan Tomljenović i Mario Kotlar, a na jednoj umjetnini i dobrovoljni suradnik Vinko Fugošić. Za ovu izložbu izdan je ukusan katalog s 15 reprodukcija restauriranih umjetnina. Izložbu je u prisustvu brojnih uzvanika, predstavnika javnog i kulturnog života, kao i nadbiskupa Mate Garkovića, otvorio predsjednik Jugoslavenske akademije akad. Grga Novak, koji je između ostalog istakao da je Akademija u svojoj poslijeratnoj pažnji prema gradu Zadru naročitu brigu posvetila restauratorskim zahvatima kako na crkvama, tako i na ostalim umjetninama; zbog toga se u zadarskom Institutu podržao rad odsjeka za likovne umjetnosti, koji je u svom sastavu odmah osnovao Restauratorski atelje. Taj je od godine 1957. do danas zabilježio vrijednu bilansu od preko 70 restauriranih značajnih umjetnina. Predsjednik Novak je istakao da će Akademijin Institut u Zadru nastaviti sa spašavanjem dragocjenih umjetnina naše kulturne baštine. Unatoč historijskim zbivanjima i nedaćama, napose odnošenjima umjetnina legalnim, a više ilegalnim putem, ipak se na našem području nalazi još dosta starih umjetničkih djela, kojima je potrebno izvršiti restauratorske zahvate i tako omogućiti da te umjetnine budu pristupačne javnosti u svojoj ljepoti boje i sadržaja. Pohvaljuje rad zadarskih restauratora. – Osim kataloga, uz izložbu su izdane razglednice restauriranih umjetnina i dijapozitivi nekih umjetnina.

3. Dana 19. studenog u 10 sati započela je u Domu sindikata *svečana sjednica Skupštine općine Zadar* povodom 100-godišnjice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Sjednici su, kao i ostalim priredbama tog dana, prisustvovali uz članove Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti predsjednika akademika dr Grgu Novaka, akademika dr

Glavna zgrada Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru

Branimira Gušića, dr Teodora Varićaka i dr Cvita Fiskovića i brojni predstavnici javnog i kulturnog života Dalmacije (Skupštine općina, kulturnih i znanstvenih ustanova, privrede i fakulteta), članovi Centralnog komiteta SKH (Vicko Krstulović i Jure Bilić), narodni heroji, predstavnici JNA, narodni zastupnici, a Zagrebačko sveučilište zastupao je njegov rektor i dopisni član Akademije dr Jakov Sirotković, dok zadarsku Nadbiskupiju nadbiskup Mate Garković s pratnjom; osim toga prisustvovali su i vanjski suradnici Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, te brojni znanstveni i javni radnici zadarskog područja. Dvorana je bila svečano ukrašena, istaknute su zastave, biste i natpis »100-godišnjica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti« na desnoj strani zastora, a na lijevoj godine »1866–1966.« Predsjedništvo Skupštine otvorilo je svečanu sjednicu, nakon čega je intonirana državna himna i potom predsjednik Skupštine Drago Strenja održao referat o vezama i suradnji Zadra s Jugoslavenskom akademijom i tom prilikom odao Akademijinu institutu u Zadru puno priznanje za dosadašnji rad i istakao da se Zadar time ponosi. Na kraju predao je predsjedniku Akademije akad. Grgi Novaku povelju grada Zadra Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti s ovim sadržajem:

Svjesni značajnih rezultata koje je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti postigla i stalno postiže u proučavanju povijesnih vrednota i suvremenog života u gradu Zadru i cijeloj našoj jadranskoj obali,

ponosni na neprekinute veze između ovoga grada i Akademije od njezina postanka preko akademika naših sugrađana Ivana Brčića, Božidara Petranovića, Špire Brusine, Natka Nodila, Marcela Kušara, Luke Jelića i Gavre Manojlovića, koji su svojim radom zadužili rodni kraj i naše narode,

zahvalni Akademiji što je nakon oslobođenja Zadra ispod tuđinske vlasti osnovala ovdje svoj posebni institut posvećen potrebama i problemima ovog kraja,

Skupština općine Zadar za sve to odaje priznanje i srdačne čestitke Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, koja danas u ovom gradu završava proslavu svoga stogodišnjeg rada, i ovom poveljom izražava odlučnost za dalju usku suradnju u naporima oko znanstvenog istraživanja i unapređenja naše socijalističke budućnosti.

Skupština općine Zadar

Predsjednik
Strenja Drago

U Zadru, 19. studenoga 1966. godine

Uz predaju povelje zadarski je predsjednik Skupštine izrazio tople čestike i priznanje Jugoslavenskoj akademiji u ime svih stanovnika zadarske općine, a posebno grada Zadra.

Nakon toga uzeo je riječ predsjednik Jugoslavenske akademije akad. Grga Novak i održao vrlo zapažen govor o radu Jugoslavenske akademije i njezinoj brizi za naše primorje, a posebno za grad Zadar od prvih dana postojanja i rada do danas, te podsjetio na aktivne Akademijine suradnike sa zadarskog područja.

Pošto je pročitan tekst povelje Jugoslavenske akademije Skupštini općine Zadar, predsjednik Akademije predaje povelju na ruke predsjednika Strenje i tom prilikom obojica su se predsjednika poljubila uz frenetičan pljesak svih prisutnih.

Tekst povelje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti gradu Zadru glasi:

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Gradu Zadru

povezanom sa poviješću hrvatskoga naroda još iz vremena IX stoljeća, žarištu hrvatskih i slavenskih stremljenja kroz stoljeća i posebno hrvatske kulture još iz vremena Tomislava i Krešimira;

Buntovnom Zadru

koji je u svojoj historiji zabilježio jedanaest pobuna protiv tudinske vlasti da se svaki put iznova podigne iz gladi i siromaštva i postane rasadištem slavenskog duha i u XVI stoljeću centar probuđenog pjesništva na hrvatskom narodnom jeziku;

Hrvatskom Zadru

sjelu »Zore dalmatinske« i »Matice dalmatinske«; gradu u kojem je ugledala svijetlo dana Preradovićeva pjesma »Zora puca, bit će dana«, koji je u XIX stoljeću predvodio u borbi za sjedinjenje Dalmacije sa Hrvatskom, i koji je konačno u oslobođenoj domovini zauzeo mjesto koju mu po njegovoj historijskoj ulozi pripada u životu naših naroda,

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti na svečanoj sjednici Skupštine općine Zadar

održanoj dana 19. studenoga 1966. u čast 100-godišnjice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

izražava svoje priznanje i zahvalnost na njegovu značajnom doprinosu znanosti i umjetnosti naših naroda.

Neka pomladeni Zadar napreduje i cvate u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji na lovorikama svoje slavne tradicije i neka dostojno zauzme mjesto koje mu socijalistička izgradnja domovine i njen procvat namjenjuju.

U Zagrebu, dana 19. studenoga 1966.

Predsjednik
Akademik Grga Novak

Nakon toga izabrano je izaslanstvo od dvoje odbornika (Vesna Cestarić i Zvonko Festini) i dvojice akademika (Branimir Gušić i Cvito Fisković) sa zadatkom da posjete grob akademika Ivana Brčića na zadarskom groblju. Time je svečana sjednica završena.

4. Na inicijativu Akademijina Instituta u Zadru Skupština općine Zadar dala je popraviti i urediti *grob akademika Ivana Brčića.* koji se nalazi u području starog (predjel »A«) groblja u Zadru, s desne strane od ulaza, uza zid. Spomenuto izaslanstvo položilo je odmah nakon svečane sjednice na grob akademika I. Brčića vijenac s natpisom »Akademiku Ivanu Brčiću – Općina Zadar i Jugoslavenske akademije«.

5. Isti dan u 11,30 sati predsjednik Akademije Grga Novak otvorio je izložbu knjiga »*Jugoslavenska akademija i Zadar*« u prostorijama Pododbora Matice hrvatske. Tom prilikom o izdavačkoj djelatnosti Jugoslavenske akademije uopće, a napose u vezi tema obrađenih o zadarskom području i Dalmaciji, govorio je naučni savjetnik Vjekoslav Maštrović. Učesnici svečane sjednice Skupštine općine Zadar i drugi gosti sa zanimanjem su pregledali tu izložbu, koju su postavili naučni suradnik Seid Traljić, prof. Vesna Cestarić i prof. Davor Aras. Izložba je bila postavljena u tri dijela. U prvom su izložene publikacije Jugoslavenske akademije u Zagrebu koje sadrže radove o Zadru i okolici. Tako su bile izložene knjige iz zbirke »Rad«, »Starine«, »Ljetopis«, »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena«, »Građa za povijest književnosti Hrvatske« i drugo. Od posebnih izdanja zapažena je publikacija »Zlato i srebro Zadra« u dvije varijante, a vezane su na istoimenu izložbu, koja je bila priređena u Zagrebu i potom u Zadru. U drugom dijelu zapažene su brojne publikacije izdanja Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru od 1954. god., među kojima su 12 svezaka »Radova« i tri knjige jubilarnog Pomorskog zbornika iz 1962. godine. U trećem dijelu izložbe nalazila su se djela spomenute sedmorice članova Akademije koji su bili rođeni u Zadru ili djelovali u ovome gradu. Tu su bile i fotografije tih članova Akademije.

Poslije otvaranja izložbe knjiga, predsjednik Skupštine općine Zadar Drago Strenja priredio je u vijećnici glavne zgrade Općine prijem za uzvanike Akademijine proslave.

6. Glavna zgrada i perivoj Instituta bili su u predvečerje tog dana priređeni za glavnu institutsku proslavu Akademijine obljetnice. U perivoju pred glavnom zgradom podignuta su na postoljima poprsja akademika i to: desno Ivana Brčića a lijevo Špire Brusine. Poduzeće »Elektra« iz Zadra, kao svoj doprinos proslavi, osvjetlila je reflektorima za nekoliko dana glavnu zgradu Instituta, a 19. studenog posebno i postolja na kojima su bile pokrivene biste.

7. Poslije 17 sati okupili su se uzvanici u perivoju Instituta; već je bio mrak, ali su reflektori osvjetljavali spomenike. Kao domaćin, u ime Instituta pozdravio je prisutne direktor ustanove i objasnio razloge koji

su rukovodili kolektiv i organe društvenog upravljanja ustanove da se u sklopu proslave 100-godišnjice Akademije podignu spomenici dvojici prvih akademika koji su rođeni u Zadru.

Nakon toga o životu i radu Ivana Brčića, glagoljaša i filologa,, govorila je filolog *Vesna Cestarić* iz Zadra. Donosimo njeno izlaganje:

«Ivan Brčić, glagoljaš i filolog, rođeni je Zadranin. Životom, radom i smrću vezan uz njega, uz njega je vezan i svojom besmrtnošću. Stoga mu Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, u času proslave stogodišnjice osnutka i rada Akademije, otkriva spomenik u njegovu gradu. Neka to bude i naša počast uz blizu stoljetnu obljetnicu primanja Brčićeva u njezine redove, jer je 1867. godine, među prvim filolozima, izabran za pravog člana Akademije, uz Vatroslava Jagića i Đuru Daničića, vodeće ličnosti jugoslavenske i hrvatske filologije. U te redove dovela ga njegova naučna marljivost. Kad se počeo buditi narodni duh u Dalmaciji bio je među prvima koji je svoje rodoljublje pokazao u znanstvenom radu. Bio je pokretač glagoljskih nauka u Dalmaciji. Među preporoditeljima našao je svoje mjesto u djelovanju oko sakupljanja narodnih pjesama. To je doba probudenog interesa za sve što je narodno, pa u težnji za sabiranjem i ocjenom sve narodne i kulturne baštine treba tražiti i Brčićev veliki interes za glagoljizam, kojem je htio stvoriti naučni ugled: izdići ga iznad upotrebe glagoljskog pisma i slavenskog jezika u liturgijskim knjigama i obredima i dati mu pravo značenje u razvitku narodnog jezika s glagoljskim pismom za književne i društvene potrebe.

Rođen 1828. godine u Zadru, tu je i umro 1870. Gimnaziju je završio u Zadru, gdje zatim stupa u bogosloviju. Istakavši se marljivošću godine 1846. poslan je na dalje studije u Beč. Prvu misu htio je čitati slavenskim jezikom. Duhovna bečka vlast nije to dozvolila. Zbog burne 1848. godine i nastalih nemira u Beču vraća se u domovinu. Kako se od mladih dana bavio glagoljizmom, imenovan je 1855. godine učiteljem staroslavenskog jezika i glagoljske liturgije u zadarskom sjemeništu. Za nastavne potrebe izdao je u Pragu 1859. god. čitanku iz glagoljskih starina (Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis). Tom Brčićevu djelu i drugima koja su slijedila dao je veliko značenje i historisko mjesto u povijesti slavenske filologije Vatroslav Jagić, jedan od osnivača slavistike, videći u njima temelje za buduće proučavanje hrvatskih glagoljskih spomenika.

Brčićeva hrestomatija prvo je štampano djelo u XIX st. u kojem se uz primjere iz oble glagoljice donose i primjeri iz uglate hrvatske glagoljice. Slova je dao saliti u Pragu, prema slovima glagoljskog misala iz 1483. god. Otada će se crkvenoslavenski tekstovi hrvatske redakcije, pisani uglatom glagoljicom, sve više tražiti i cijeniti u slavističkoj nauci.

Sasvim u naučne svrhe Brčić je pripremio i 1864. god. u Pragu izdao prošireno izdanje svoje prve knjige, pod naslovom »Čitanka staroslavenskog jezika«, koje je posvetio ocu slavistike Miklošiču. Knjigu je po

pismu i po jeziku podijelio u tri razreda: bugarski (tj. staroslavenski s oblom glagoljicom), hrvatski (hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika s uglatom glagoljicom) i ruski (tj. hrvatska glagoljska izdanja od Levakovićeva misala iz 1631. pa dalje, u kojima je jezik rusificiran).

U praktične svrhe izdao je Bukvar staroslavenskoga jezika glagolskimi pismeni za čitanje crkvenih knjiga. U njemu je vrijedan dodatak Glagolska rukopisna azbuka za čitanje glagoljskoga kurzivnoga pisma i Bosanska azbuka za čitanje bosančice. To je »pravi vademekum za svokoga koji hoće da nauči čitati glagolske rukopise«, pisao je Jagić.

Navedena djela, koja imaju svoju naučnu vrijednost i danas, dovela su Brčića u redove prvih naših akademika. Za svoj naučni rad dobio je priznanje i u svijetu. Godine 1868. imenovan je počasnim kanonikom Zavoda sv. Jeronima u Rimu.

Mikloušiču je pomagao u izdanju njegova rječnika »Lexicon paleoslovenico-greaco-latinum« (Beč, 1865). U izdanjima Akademije izišle su mu rasprave Brojna vrijednost slova jat (Rad JA, 1868), Njekoliko staroslavenskih i hrvatskih knjiga što pisanih što tiskanih glagoljicom, kojim se u skorašnje doba u trag ušlo (Rad JA 1881) i knjigu Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu sv. Ćirila i Metoda (1866–77). Ova dva posljednja rada i prva knjiga Ulomaka svetoga pisma obojega uvjeta staroslavenskim jezikom iz rukopisa i tiskanih knjiga hrvatskoga razreda izišli su poslije Brčićeve smrti.

Kad je Strossmayer dobio pristanak iz Rima za novo izdanje glagoljskih liturgijskih knjiga, on i hrvatski biskupi povjerili su taj odgovoran i veliki posao Ivanu Brčiću, kao najpozvanijem. U tome ga je omela smrt, ali je radom prema njegovim uputama nastavio njegov pomoćnik Dragutin Parčić, pa je novi misal hrvatske redakcije, poslije onoga što ga je izdao jedan veliki Zadranin XVI stoljeća, biskup modruški Šimun Kožičić Benja, tiskan 1893. god. Ta se potreba hrvatskog glagoljaštva za misalom čiste hrvatske redakcije, poslije stopedesetgodišnje upotrebe rusificiranih izdanja, javila upravo nakon Brčićeve naučne podjele i prikaza glagoljskih spomenika.

Brčić se pripremao izdati gramatiku staroslavenskoga jezika, a u rukopisu je ostavio povijest slavenskoga bogoslužja (Historia slavicae liturgiae).

Najvredniji dio Brčićeve ostavštine, za koje se danas zna, dospio je u Rusiju i čuva se u Javnoj biblioteci u Lenjingradu. Tamo se nalazi pet većih rukopisa na pergameni, pisanih oblom i uglatom glagoljicom, i u dvije knjige na listovima bijelog papira nalijepljeni i uvezani glagoljski fragmenti. Bogata biblioteka Ivana Brčića sačuvala nam se samo djelomično. Ono što se spasilo od ratnih pustošenja preneseno je poslije rata iz mjesta Ugljana u Naučnu biblioteku u Zadru. Sačuvao se popis 900 knjiga te biblioteke. Prema njemu možemo suditi o Brčićevu velikom interesu za dalmatinsku povijest, književnost i kulturu, za širu našu zajednicu, za prošlost (Valerio de Ponte, Storia di Zara, u rukopisu; Razzi, Storia di Ragusa, rukopis; Jakov Mikalja, Blago jezika slovinsko-

ga; Arderio della Bella, Dizionario italiano-latino-illirico; Divkovićeve Beside, Barakovićeva Vila Slovinka) i za savremenost (Zora dalmatiska, Pravdonoša, Njegošev Gorski vijenac).

Ivan Brčić je cio svoj život posvetio pronalaženju, sakupljanju, proučavanju i izdavanju glagoljskih spomenika hrvatske redakcije i glagoljskih spomenika na slavenskom jugu uopće. Time je utirao one putove koje je Akademija zatim zacrtala u programu svoga rada: širok zahvat u naučnu problematiku tad politički razjedinjenih južnoslavenskih naroda. Svojom naučnom djelatnošću stekao je značenje u našoj i slavenskoj filologiji, a time dizao ugled i svojoj zemlji. Zato mu se Jugoslavenska akademija i njezin institut u Zadru odužuju, podižući mu spomenik u njegovu gradu«.

Istaknuvši značenje rada akademika Ivana Brčića u Jugoslavenskoj akademiji, uz prigodne riječi predsjednik Akademije Grga Novak otkrio je poprsje I. Brčića.

Nakon toga dobio je riječ akademik *Teodor Varićak* iz Zagreba, koji je rekao:

»Otkrivajući spomenik akademiku Spiridionu Brusini sjećamo se jednog od najvećih zoologa slavenskog juga. Njegova je istraživačka djelatnost prerasla okvire Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te Bosne i Hercegovine, koje su tada bile u sastavu Austro-Ugarske Monarhije, i proširila se također na područje Srbije i Bugarske. Rezultati istraživanja akademika Brusine postali su ne samo naša nego i opća međunarodna svojina.

Spiro Busina imao je već kao gimnazijalac veliku sklonost za biološke nauke. Njegova kolekcija primjeraka iz Jadranskog mora donijela mu je zasluženo priznanje na izložbi održanoj u Zagrebu 1864. god.

Studirajući na Bečkom univerzitetu radio je Brusina ujedno kao volonter u dvorskom Zoološkom muzeju, a i u Mineraloškom kabinetu. Iako je poslije završetka studija imao laskavu ponudu da ostane na radu u Beču, preuzima 1867. god. mjesto suplenta u Zadarskoj gimnaziji. Tu ostaje, međutim, samo tri mjeseca, jer ga je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti izabrala za kustosa Narodnog muzeja u Zagrebu, koji je tada organizacijski pripadao pod upravu Akademije. Brusina je u Muzeju ostao 34 godine. Zbog određenih razmimoilaženja s nadležnim forumima u osnovnim koncepcijama zatražio je umirovljenje.

Narodni muzej u Zagrebu osnovali su Ilirci 1846. god. Imao je prirodoslovni i arheološki odsjek. Dvadeset godina kasnije prešao je pod upravu Jugoslavenske akademije. Brusini je u početku bila povjerena briga o zoološko-botaničkoj i o geološko-mineraloškoj zbirci prirodoslovnog odsjeka. Na prijedlog Brusine Jugoslavenska akademija formira dva prirodoslovna odjela: zoološko-botanički i geološko-mineraloški, no već četiri godine kasnije predaje botaničku zbirku katedri za botaniku obnovljenog Sveučilišta u Zagrebu. Od tada pa sve do svoje smrti zanima se Brusina samo zoološkim i zoopaleontološkom problematikom.

Godine 1880. Brusina piše o potrebi jednog filetičkog muzeja, te ističe: »... nijedan zoologijski muzej ne će biti znanstveno ureden, dok ne bude među primjerci današnjih i medu predmeti, koji razjašnjavaju njihovu morfologiju, uvršteni i ostaci izumrlih životinja, predteča, a ne u malo slučajeva praroditelja onim prvim« (Rad JAZU, Knj. 52).

Brusina smatra muzej prvenstveno znanstvenom ustanovom, koja poslije naučne obrade prikupljenog materijala, mora služiti i prosvjećivanje naroda. Odvojit ta dva zadatka muzeja jedan od drugoga pogrešno je i nenaučno.

Kakvo je bilo stanje u Prirodoslovnom muzeju najbolje svjedoči Brusina, koji piše: »Kada mi je god. 1868. predan ukupni prirodopisni odsjek Narodnog muzeja, nije u njemu bilo ni domaćeg potočnog raka, a kamo li kakove karcinologijske zbirke. Dakako ponajprije sam se pobrinuo za morsko životinjstvo. Iste sam godine donio iz Dalmacije uz ribe i druge morske životinje. Premda je Narodni muzej »ilirskih« domoljuba zakonom od 4. ožujka 1866. na novo uregjen i koncem god. 1867. predan novoj upravi, to je ipak bilo sve još samo teoretski i na papiru. Faktično niti je bilo stalne dotacije, niti je novo osoblje zavoda pozvano u muzejski odbor, jednom riječju »predhistorijsko« je doba Narodnog muzeja bilo još u potpunom cvatu. Niti je bilo ormara, ni zatvorenih pretinaca...«

Iz te neimaštine i bijede u muzeju Brusina je upornim radom i entuziazmom uspio stvoriti jedan od najznačajnijih muzeja, poznat u cijeloj Evropi po svojim eksponatima i biblioteci. O tome svjedoči i citat iz nekrologa Brusini, koji je u Ljetopisu Jugoslavenske akademije napisao Petar S. Pavlović (25/1911): »Zagrebački muzej ne samo da ima najbolju i najpotpuniju malakološku zbirku za Austro-Ugarsku i Jadransko more, nego mu je i ornitološka zbirka prva lokalna kolekcija monarhije sa blizu 30.000 lijepo montiranih ptica. Zbog tih zbiraka mnogi se stranci počeše interesirati za Zagreb, pa su mnogi čuveni stručnjaci dolazili k Brusini.....«

Pavlović je već dvije godine prije nego u »Ljetopisu« napisao nekrolog Spiri Brusini u Godišnjaku Srpske akademije (22/1909). Tu opisuje svoj doživljaj s uglednim učenjakom Fuksom u Beču, gdje je bio obradivao tercijarnu faunu Srbije i Srijema. Prof. Fuks upitao je jednog dana Pavlovića kakve još poslove ima u Beču i kakve su njegove obaveze prema Ministarstvu prosvjete Srbije. Pri tome mu je naglasio da se za mladi tercijar i tercijarne zbirke nije morao mučiti i trošiti novac u Beču pored Brusine i njegovih zbiraka u Zagrebu (str. 11). Ovo najbolje ilustrira koliki je bio ugled Brusine i zagrebačkog Zaološkog muzeja u svijetu.

Nije ovdje mjesto na nabrajamo sve rasprave koje je objavio Spiro Brusina. Dovoljno je istaknuti da je glavno područje njegova znanstvenog rada iz zoologije bila malakozoologija, a iz paleozoologije zanimao se najprije mladotercijarnim mekušcima zagrebačke okolice, a kasnije i drugih područja i o tome objavio svjetski poznato djelo Iconographia Molluscorum fossilium in tellure tertiaria Hungariae, Croatiae, Slavoni-

ae, Dalmatiae, Bosniae, Herzegovinae, Serbiae et Bulgariae inventorum (Zagreb, 1902). Brusina je mnogo surađivao sa stručnjacima iz tadašnje Srbije i smatrao je diobu hrvatske od srpske knjige »kao sasma neprirodnu stvar« (Zoologija i Hrvati, str. 194, Zagreb, 1886). Svoje rasprave objavljuje i u Srpskoj akademiji nauka, a tamo je štampano i njegovo veliko djelo »Ptice hrvatsko-srpske – građa za poznavanje domovine i prinos za sve što veće zbliženje i združenje Srba i Hrvata«.

Spiro Brusina, iako nerado, pristaje da bude izabran za profesora zoologije na Sveučilištu u Zagrebu. On je za tu dužnost bio predložio Slovenca Frana Erjavca, ali je Erjavec drugi dan poslije položene prisege predao ostavku. Brusina je, međutim, do kraja života ostao na stajalištu da rukovođenje muzejem i rukovođenje univerzitetskom nastavom mora biti s obzirom na osobe posve odvojeno. Povjeravanje obiju dužnosti jednoj osobi je prema njegovu uvjerenju štetno za obje institucije. U pismu upravniku Muzeja Srpske zemlje od 22. V 1905, u kojem govori o tom pitanju, Spiro Brusina smatra to za veliku »bludnju« koja se već danas osvećuje, te će i u buduće biti štetna i Sveučilištu i Muzeju. »Stvar je, naime, veoma jednostavna. Muzej ima da sastavi potpune zbirke faune, flore i gee naše zemlje, a te su zbirke – od nadjevenih sisara i ptica, u alkoholu sačuvanih reptila, ambifija i riba, suho prepariranih molusaka, buba itd. itd. – za sveučilišno predavanje sasvim suvišne. Trebaju li daci poznavati te životinje, Muzej je i njima pristupan kao i svakom drugom posjetitelju. Na sveučilištu pako djaci moraju secirati, mikroskopirati, sami preparate praviti, a zbirke sveučilišnog »kabineta« valja da se sastoji od anatomskih i mikroskopskih preparata, skeleta, tabela, modela itd. itd., što sve Narodni muzej i nema i ne mora imati. U čemu se dakle sastoji materijalna korist? Da je jedna jedina sila i učitelj i istraživaoc i radenik za sve? Uslijed specijalizovanja bilo je to fizički nemoguće već koncem prošlog vijeka; u dvadesetom je to vijeku gotovo smiješna sprdnja. Kako znate služio sam tako 33 godine. Zato nijesam mogao biti ni potpun učitelj, a kamo li potpuni čuvar muzeja za sve struke. Tako je npr. još danas univerzitetski profesor zoologije i ravnatelj zoološkog muzeja, a ima dva čuvara (jedan stalni, drugi dodijeljen), dakle tri radenika; dok bi puno bolje bilo, da se dijeli, tj. da se za profesora naime izluči iz Muzeja, što mu je nužno, a da bude sa svim riješen od uprave i radnje muzealne. Muzejsko osoblje neka se isključivo bavi istraživanjem zemlje i sastavljanjem domaćih zbiraka. Ne mogu duljiti; ali što rekoh, mora da je za stručnjake jasno, da je i komulacija kao što i polutanstvo štetno za svaki znanstveni rad«.

Čini se ipak da je Brusina bio suviše autokritičan. On je učinio za nauku izvanredno mnogo kao član Jugoslavenske akademije, kao profesor univerziteta i kao direktor Zoološkog muzeja. Brojna priznanja inostranih akademija kojih je bio počasni ili dopisni član kao i mnogih naučnih društava najbolje to potvrđuje. Zagreb je u to vrijeme bio jedan od evropskih centara za zoologiju.

Prikaz o djelatnosti Spire Brusine nije još potpun. Analizirajući zoološka istraživanja u prvih deset godina rada Jugoslavenske akade-

mije (1867–1877) Brusina naglašava »da će se svako začuditi šta su stranci objavili na svijet o našoj fauni« i pita ne bi li, prije svega nego što se u Hrvatskoj ustanovi odbor za sistematsko proučavanje zemlje, »valjalo sastaviti s početka makar i čedno društvo prirodoslovaca, kao što ga danas ima svaki znamenitiji grad.« Brusina je o tome govorio već i prije, 1868. i 1874. god. Misao nije bila posve nova, jer se već 1864. god. profesor prirodopisa Senjske velike gimnazije Viktor Mihailović zanaša idejom o osnivanju društva za proučavanje prirodopisne znanosti.

Godine 1869. pokušava akad. Josip Schlosser osnovati Jugoslavensko prirodoslovno društvo s vlastitim glasilom, no ni ta se želja nije realizirala. Zoolog Mojo Medić pledira 1884. u Matici srpskoj za osnutak prirodoslovnog društva u Hrvatskoj, a godinu dana kasnije i Antun Korlević u Izvješću velike gimnazije u Rijeci. I konačno nastojanja Brusine i njegovih istomišljenika doživjela su uspjeh kada je vlada Hrvatske 12. XI 1885. potvrdila pravila Hrvatskog naravoslovnog društva, a na prvoj glavnoj skupštini 27. XII iste godine Spiro Brusina bio je izabran za prvog predsjednika. Društvo izdaje svoj »Glasnik«, no izdanje naučno-popularnog časopisa »Prirode« Brusina nije doživio. Prvi brojevi »Prirode« objavljeni su 1911, tri godine poslije njegove smrti. Taj se list štampa danas u 40.000 primjeraka i Hrvatsko prirodoslovno društvo ostvaruje preko »Glasnika« i »Prirode« u granicama mogućnosti želje i namjere svog prvog predsjednika.

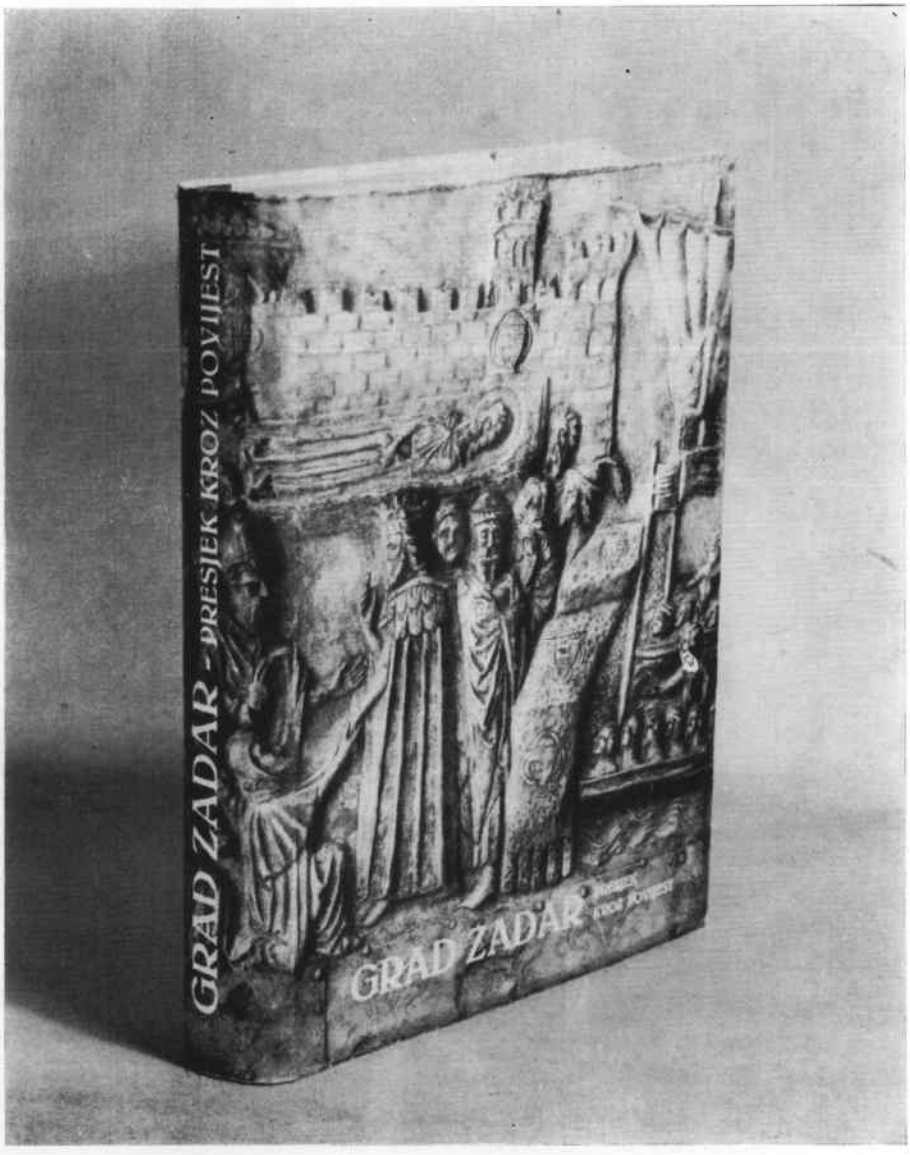
Otkrivajući danas spomenik akademiku Spiridionu Brusini, sinu ovog kraja, koji je zadužio našu nauku svojim predanim radom, treba da budemo gordi i zahvalni na njegovu doprinosu svjetskoj zoologiji i da slijedeći njegov primjer postanemo jednim od svjetskih centara ove naučne discipline.«

Akademik T. Varićak pristupa spomeniku i otkriva poprsje Š. Brusine.

Otkrivanje ovih spomenika prisutni su popratili pljeskom.

Na poziv predsjednika Akademije *V. Maštrović* informirao je prisutne tko je izradio spomenike i kako je to Institut ostvario. Obje je biste izradio mladi zadarski kipar Ratko Petrić iz Zadra, pod nadzorom akademika Vanje Raduša, i svoj umjetnički rad darovao je preko Instituta rodnom gradu. Zadarski klesar Vjekoslav Dukić također je svoj rad oko nabavke, montaže i klesanja postolja darovao iz istih pobuda. Kolektiv je Instituta iz svojih sredstava omogućio pokriće troškova oko lijevanja bronzanih bista i nabavka kamenog postolja. Ovakav stav sudionika pri podizanju prvih javnih spomenika u Zadru zaslužnim Zadranima izazvao je opće oduševljenje prisutnih.

8. Poslije otkrića spomenika u predavaonici Instituta održana je *svečana sjednica proširenog Savjeta Instituta.* Nakon pozdrava predsjednika Savjeta akad. Grge Novaka odsvirane su himne »Hej Slaveni« i »Lijepa naša domovino«. Potom je akad. *dr Grga Novak* održao pre-

Knjiga: Grad Zadar, presjek kroz povijest, Zadar 1966. god. (Urednici Grga Novak i Ujekoslav Maštrović)

Pietro de Riboldis: *Stigmatizacija sv. Franje (dio poliptiha), reljef, drvo, 1433. god. Zadar, Nadbiskupija. Restaurator Mario Kotlar*

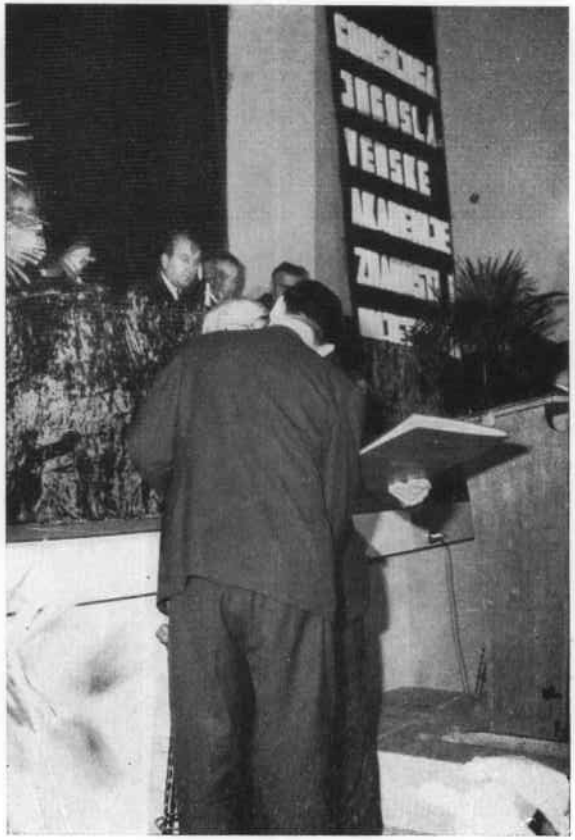
Nepoznati slikar: *»Poklonstvo kraljeva«, mletački madoner iz XVII st., tempera na dasci, Čokovac, benediktinski samostan. Restaurator Ivan Tomljanović*

Predsjednik Jugoslavenske akademije Grga Novak govori na svečanoj sjednici Skupštine općine Zadar 19. studenog 1966. godine

Čitanje povelje Jugoslavenske akademije upućene gradu Zadru (od lijeva na desno: predsjednik Skupštine općine Zadar Drago Strenja, predsjednik Jugoslavenske akademije akad. Grga Novak i direktor Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru Vjekoslav Maštrović)

Izmjena povelja predsjednika Jugoslavenske akademije i Skupštine općine Zadar uz čestitke

Predstavnici Jugoslavenske akademije akademici dr B. Gušić, dr C. Fisković i dr T. Varićak i Skupštine općine Zadar (Vesna Cestarić i Z. Festini) polažu zajednički vijenac na grob akademika Ivana Brčića u Zadru

Uzvanici pregledavaju izložbu knjiga »Jugoslavenska akademija i Zadar«

Akademik dr Grga Novak otkriva spomenik akademiku Ivanu Brčiću

Ratko Petrić: Akademik Ivan Brčić (bronca)

Akademik dr Teodor Varićak otkriva spomenik akademiku Špiri Brusini

Ratko Petrić: Akademik Špiro Brusina (bronca)

Radno predsjedništvo svečane sjednice proširenog Savjeta Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru

Dio uzvanika svečane sjednice proširenog Savjeta

Svečanoj sjednici proširenog Savjeta prisustvovali su i rektor Sveučilišta dr Jakov Sirotković, predsjednik Skupštine općine Zadar Drago Strenja, predsjednik Opć. komiteta SKH mr. Zdravko Dragić, nadbiskup Mate Garković (s lijeva na desno)

Potpredsjednik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije Vicko Krstulović predaje u ime Društva povelju priznanja Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti na ruke predsjednika akad. Grge Novaka

Akademik Cvito Fisković

Narodni heroj general Obrad Egić

Akademik Branimir Gušić

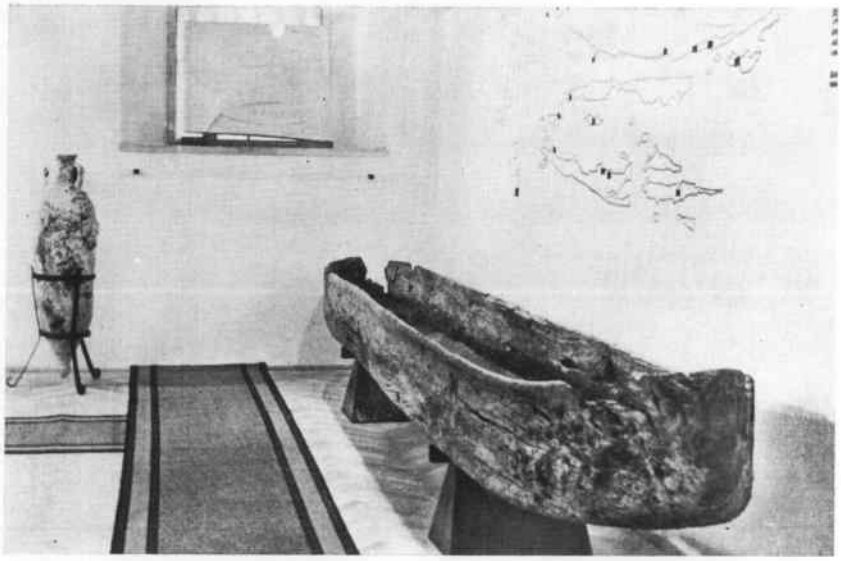
Predsjednik Akademije akad. Grga Novak otvara Pomorski muzej

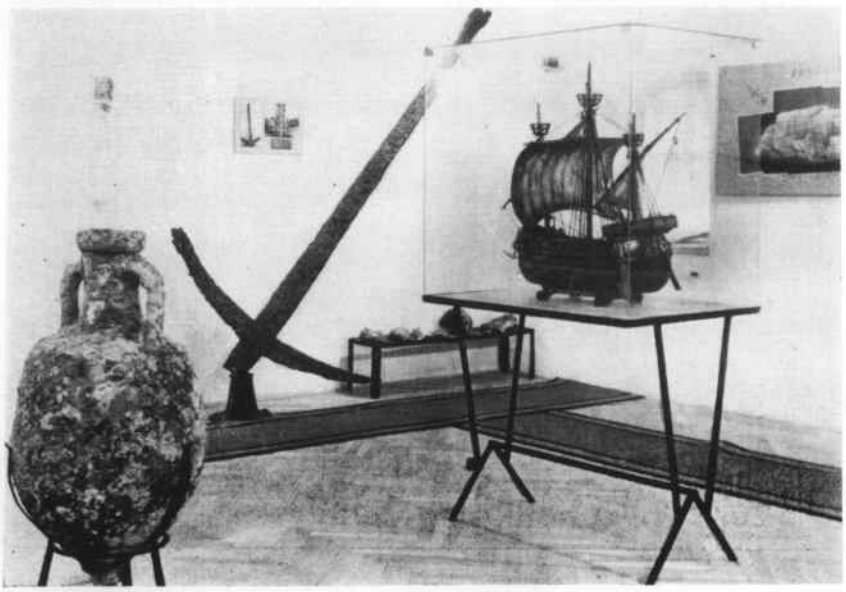
Kod otvorenja Pomorskog muzeja dr Ujekoslav Maštrović izlaže razvoj pomorstva Zadra i okolice

Direktor zadarskog Instituta tumači uzvanicima postavu Pomorskog muzeja

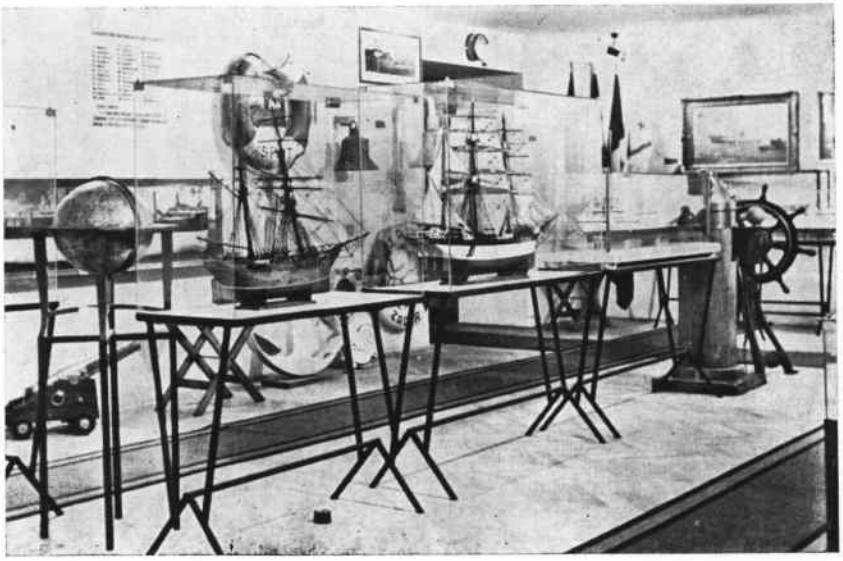
Prethistorijsko pomorstvo: čunj, monoksil, s o. Lavse (Kornati)

Starohrvatsko pomorstvo: sidro iz X st.(?) i model sagine kralja Tomislava

Zadarski brodski top iz XVI st.

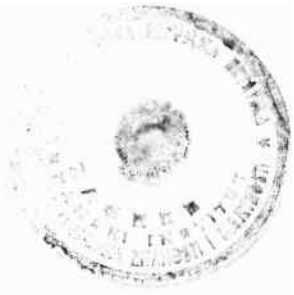
Dio dvorane jedrenjaka

Na prijemu kod predsjednika Skupštine općine Zadar Drage Strenje

Na prijemu kod predsjednika Akademije akad. Grge Novaka

Fotografski snimci Ante Brkana i Ante Fuisa

davanje o razvoju Jugoslavenske akademije s posebnim osvrtom o vezama i radu Akademije u dalmatinskom dijelu Hrvatske i o učenjacima iz tog kraja, napose iz glavnog grada Dalmacije – Zadra. Predsjednik je Grga Novak istakao:

»*Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti slavi ove godine 100 godina od početka svoga rada 1866. god. Ona je ovu godinu proglasila ne samo jubilarnom nego i radnom, te je zbog toga od siječnja pa sve do prosinca, zajedno sa svojim znanstvenim i umjetničkim jedinicama, organizirala po glavnim hrvatskim središtima naučne skupove, predavanja, simpozije, kolokvije, izložbe i sl. Na taj način Akademija iznosi svoj rad i svoje uklapanje u narodne potrebe cijele Hrvatske. U vezi s tim je i proslava 100-godišnjice Jugoslavenske akademije u Zadru, s bogatim rasporedom: otvaranje Pomorskog muzeja u sklopu Instituta Akademije u Zadru, izložba izdanja Akademije u vezi s ovim gradom, izložba restauriranih umjetnina, otkriće poprsja akademicima iz Zadra i dr.*

Sto godina postojanja jedne ovakve znanstvene i umjetničke ustanove u životu bilo kojeg naroda vrlo je mnogo, a sto godina u životu hrvatskog i ostalih jugoslavenskih naroda još je više. U tih sto godina naši su narodi bili pod tuđinskim gospostvom. Razlika između godine 1861, kad je Hrvatski sabor prihvatio prijedlog biskupa Josipa Jurja Strossmayera da se osnuje Akademija znanosti i umjetnosti za sve Južne Slavene, i današnjeg vremena je golema. U to vrijeme bila je Bugarska pod turskom vlašću, u srpskim gradovima turska posada, Bosna i Hercegovina i Makedonija potpuno pod Turcima, a Hrvatska i Slovenija u Austriji, u kojoj su se borili za što veća prava i slobodu, koja je bila ugrožena od strane vladajućih naroda Austrijanaca i Madara i krune koja je stajala pod stalnim utjecajem visoke aristokracije.

U takvim prilikama zamisao osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti bila je doista grandiozna.

Kad je u listopadu 1860. god. austrijski car Franjo Josip I bio prisiljen razvitkom prilika u Evropi vratiti svojim zemljama ustav, tada su austrijski narodi nešto odahnuli. Obrazovano je i prošireno Carevinsko vijeće, u kojem je godine 1870. Josip Juraj Strossmayer svom snagom svojih argumenata tražio sjedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom i kao borac za tu veliku narodnu stvar stekao priznanje svih Hrvata i Srba. Iste godine na banskoj konferenciji u Zagrebu predao je banu Šokčeviću 50.000 forinti kao temeljnu glavnicu za osnutak jednog znanstvenog društva za sve Južne Slavene. Iza toga je Hrvatski sabor 29. travnja 1861. god. donio jednodušan zaključak da se osnuje Akademija znanosti i umjetnosti za sve Južne Slavene, ali do ostvarenja tog zaključka nije tada došlo, jer je Sabor bio 8. studenog iste godine raspušten i tek 12. studenog 1865. ponovno otvoren. Tada je osnutak Akademije stavljen ponovno na dnevni red i na zahtjev Sabora kralj je 4. ožujka potvrdio pravila. Na prijedlog Sabora kralj je potvrdio i 16 prvih pravih članova od kojih su dvojica otpala odreknućem. U srpnju

iste godine ti su akademici izabrali za svoga pokrovitelja Josipa Jurja Strossmayera, a za predsjednika Franju Račkoga. U prosincu Hrvatski je sabor izabrao još četvoricu novih akademika i konačno se u toj godini završio posao osnivanja i konstituiranja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Naredne godine na skupštini Akademije birani su tim putem prvi akademici, a među njima i dvojica Zadrana, Ivan Brčić i Božidar Petranović. Osnovne ciljeve Akademije jasno su iznijeli u prvoj godini Strossmayer i Rački, a napose na svečanoj sjednici 28. srpnja 1867. godine. Obraćajući se gostima iz Srbije, koji su došli na tu svečanu sjednicu, Strossmayer je rekao: »Neka uvjereni budu, da onaj ljubavi i bratimstva sveti vez, koji je srca naša jurve sklopio, nikakova na svijetu sila i nikada razvrći neće«. Pošto je duboko i jasno potcrtao narodno jedinstvo svih Južnih Slavena, Rački je kazao: »Naša će dakle, Akademija prisvojiti si svaki napredak znanosti, izvojevao se on ma u kojoj zemlji, ma u kojega naroda. U tom smislu bit će Akademija zavodom kozmopolitskim. Ali napredak znanosti, poslijetke inostranih istraživanja ona će uporaviti na naš narod, na zemlju našu; a osim toga ona će naš narod i našu zemlju učiniti predmetom svojih posebnih učenih istraživanja. U tom smislu bit će akademija zavodom jugoslavenskim, kojim se imenom pred svijetom ponosi«.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti ovako osnovana i ovako otvorena, s jasno zacrtanim smjerom svoga djelovanja i na naučnom i na nacionalnom polju, krenula je svojim putem dalje. Imajući uvijek na umu da je ona jedina takva institucija namijenjena svim Južnim Slavenima, nije ni za čas odstupila od toga svog zavještaja, a rukovođena predsjednikom Račkim ona to nije ni mogla. Rački je ostao uvijek na svojim osnovnim principima: sloboda svih jugoslavenskih naroda, jedinstvo u nauci i književnosti u prvom redu Hrvata i Srba, i sloboda nauke, koja ima služiti interesima naroda.

Akademijin rad od njezina početka pa dalje to bjelodano potvrđuje, i nema ni jednog izdanja Jugoslavenske akademije koji bi to ma i najmanje opovrgao. Akademija jednako obrađuje hrvatsko-srpski jezik i književnost Hrvata i Srba, povijest svih Južnih Slavena, pravnu povijest naših naroda, njegove običaje i folklor, kao i razne prirodoslovne i egzaktne nauke, u naučnoj slobodi mišljenja, ali mnogo puta u vrlo teškim političkim situacijama. Mijenjaju se banovi i hrvatske vlade, pojedini članovi Akademije imaju svoje nazore i odnose prema njima, ali Akademija ne mijenja nikada svoj pravac: nauka i umjetnost ostaju nad svim time i izvan svega toga, sve dok je kvinzlinška vladavina nije raspustila.

Ali, kada je došlo do oslobođenja od okupatora, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti uskršava na nov život, pun čestite prošlosti, s vedrim gledanjem na nov život, koji je ostvaren u dobrom dijelu onakav kakav su sanjali njezini najbolji članovi i njezini osnivači. Takva je Akademija obnovljena zakonom od 13. prosinca 1947. Ona je prionula svom snagom da pomogne i hrvatskom i ostalim jugoslavenskim narodima, kako je to u njezinim temeljima ucrtano. Zamah njezina

razvoja od oslobođenja do danas doista je zamjeran. Ona sada osniva brojne institute, zavode, muzeje i laboratorije i uporno nastoji da njezino djelovanje ne samo koraca uporedo s razvojem našeg socijalističkog društva i da njezina istraživanja ne ostanu unutar nje same, odnosno njezinih instituta i zavoda, nego da pridonesu i socijalnom i privrednom razvoju našeg društva. Danas mi tražimo od članova Akademije i njezinih radnih jedinica, instituta i zavoda, da pored svoga rada na fundamentalnim istraživanjima uprave svoja istraživanja na korist i za upotrebu u privredi, bilo to u poljoprivredi, industriji ili saobraćaju. Članovi Akademije ne smiju kod nas više biti samo kabinetski, nego javni i društveni radnici, koji moraju djelovati u okviru svoga znanja i svojih sposobnosti, tako da od njihova znanja i rada ima korist i nauka i naša zajednica. Svaka nauka i umjetnost može i mora da koristi svome narodu. Mi nećemo među nama one koji misle da čovjek nauke i umjetnosti može da se izolira i da radi samo za sebe i za svoje zadovoljenje. Isto tako ne razumijemo one koji misle da ima nauka i umjetnosti, koje mogu biti nevezane s narodnim interesima, jer oni krivo postavljaju i cijene nauku i umjetnost. To ne znači da svaki naučni, odnosno umjetnički napor odmah samim tim mora biti vezan uz neku privrednu djelatnost. Naš radni narod očekuje poslije svog napornog rada i odmor i umjetnički užitak, a mi mu moramo omogućiti onakav kakav mu treba, koji će ga uzdignuti i dati mu novu snagu za dalji rad. Osnovno je pri svemu tome da se ljudi nauke i umjetnosti ne izoliraju, ne uvuku u svoje kabinete, nego da budu uvijek među narodom i s narodom.

Kad se Jugoslavenska akademija osnivala stajao je pred njom kao glavni program kulturno i nacionalno jedinstvo Južnih Slavena. Borbama i stradanjima, uz nadčovječanske napore i gotovo 2 miliona poginulih sinova naših naroda, to je postignuto. Danas stoje pred Akademijom novi ciljevi i nov program: stavljanje na raspolaganje našem hrvatskom narodu i svim jugoslavenskim narodima u socijalističkoj izgradnji naše znanje, naučno istraživanje i naša naučna dostignuća. Pri tome ostaje uvijek netaknuta naša dogma – jugoslavensko jedinstvo, jer će samo u njemu biti osigurana sva nacionalna stremljenja i Hrvata, i Srba, i Slovenaca i Makedonaca, za čim je Jugoslavenska akademija uvijek težila.«

Potom je direktor Instituta objavio imena onih zdravstvenih radnika koji nisu članovi Akademije, ali su sudjelovali na ostvarivanju znanstvenih zadataka Instituta u Zadru i objavili više rasprava u institutskim publikacijama. U smislu propisa čl. 55, 57, i 103, Statuta izabrani su od strane Savjeta Instituta povodom prijedloga Naučno-stručnog kolektiva, za stalne vanjske suradnike ovi naučni radnici: na sjednici od 8. travnja 1965. 1. dr Šime Batović, dir. Arheološkog muzeja u Zadru, 2. Vladislav Cvitanović, župnik iz Veloga Iža, 3. Amos Rube Filipi, župnik iz Sestrunja, 4. dr Oliver Fio, dir. Zavoda za pomorsko-društvene nauke JAZU iz Splita, 5. Marijana Gušić, naučni savjetnik i dir. Zavoda

za etnologiju JAZU iz Zagreba, 6. dr Ljubo Karaman, povjesničar umjetnosti iz Zagreba, 7. dr Maja Novak, naučni suradnik iz Zagreba, 8. dr Ivo Petricioli, sveuč. profesor iz Zadra, 9. dr Kruno Prijatelj, dir. Galerije umjetnina iz Splita, 10. Jakša Ravlić, prof. Akademije za kazališnu umjetnost iz Zagreba, 11. Ante M. Strgačić, viši nauč. suradnik iz Zadra, 12. dr Miloš Škarica, primarius iz Zadra; – Na sjednici Savjeta od 16. rujna 1966. izabrani su: 1. dr Stjepan Antoljak, sveuč. profesor iz Skoplja, 2. Jerko Bezić, profesor iz Zagreba, 3. dr Božidar Finka, naučni suradnik iz Zagreba, 4. dr Dinko Foretić, dir. Historijskog arhiva iz Zadra, 5. dr Vinko Foretić, naučni savjetnik iz Dubrovnika, 6. prof. Marijan Grgić, župnik iz Zadra, 7. Boris Ilakovac, viši kustos iz Zadra, 8. dr Roman Jelić, primarius iz Zadra, 9. Duško Kečkemet. dir. Gradskog muzeja iz Splita, 10. dr Kosta Milutinović, sveuč. profesor iz Zadra, 11. dr Žarko Muljačić, sveuč. profesor iz Zadra, 12. Aleksandar Stipčević, bibliotekar iz Zagreba, 13. dr Franjo Švelec, sveuč. profesor iz Zadra, 14. dr Zlatko Vince, naučni suradnik iz Zagreba. Time je proglašen izbor i podjela povelja o tom izboru za 26 stalnih vanjskih suradnika Instituta.

U posljednjoj tački dnevnog reda sjednice Savjeta javio se za riječ narodni poslanik i potpredsjednik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije *Vicko Krstulović*, koji je rekao:

»*Druže predsjedniče, drugarice i drugovi, gospodo i gospođe! Dozvolite mi da se u ime Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije pridružim proslavi jubilarne 100-godišnjice Jugoslavenske akademija, koju je pripremio njezin institut u Zadru. Ova je naša velika i značajna ustanova kroz sto godina, s mnogo zaslužnih veterana naše nauke i naših nacionalnih potriotskih misli, pokretala ona stremljenja i inicijative koje su bile kvasac i u našoj narodnoj revoluciji, za naše bratstvo i jedinstvo, za povezivanje naših naroda u svim njegovim vidovima. Pred 12 godina, kad je ovaj naš borbeni grad slavio svoju prvu 10-godišnjicu slobode, 1954. god., u ovoj zgradi se i osnovao Institut odlukom Jugoslavenske akademije i u prisustvu jednog od velikana naše revolucije, neimara borbe našeg naroda, pok. Moše Pijade. Tom prilikom se i on oduševio ovim inicijativama i bio vrlo zadovoljan da se našao u ovom gradu, u sredini naroda i njegovih sinova, i u ovom institutu, te rekao da će nastojati doći koji dan da se odmori i da u ovom parku i ovoj verandi radi na onim naučnim radovima nad kojima je on i sagorio. Druže predsjedniče, koji ste ujedno ne samo predsjednik Jugoslavenske akademije nego i Društva za proučavanje našeg pomorstva i jedan od veterana na razvijanju svega onoga što je more značilo u ekonomskom, kulturnom, nacionalnom i međunarodnom pitanju, dali ste mnogo i smatram se dužnim i ovlaštenim u ime Društva i svih članova i njegovih naučno-stručnih odjela i područnih tajništava da vam ovom prilikom čestitam, kao i ovom institutu, koji je također sa svojim užim suradnicima, rukovođen glavnim tajnikom Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije dr V. Maštrovićem, mnogo dao u*

ovih nekoliko godina od 1962, otkad smo organizirali Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, tj. od jubilarnog Pomorskog zbornika do danas. Pripremili smo povelju Jugoslavenskoj akademiji, koju Vam predajem u ime Društva«.

Pošto je povelja pročitana, predana je predsjedniku Jugoslavenske akademije akad. Grgi Novaku. Tekst povelje glasi:

DRUŠTVO ZA PROUČAVANJE I UNAPREĐENJE POMORSTVA JUGOSLAVIJE

utvrđuje

– da je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, u sklopu brojnih i svestranih znanstvenih zadataka, stoljetnim zbivanjima na našem Jadranu, primorju i pomorstvu, posvećivala dostojnu pažnju, koja odgovara Jugoslaviji kao pomorskoj zemlji, a posebno Hrvatima kao izrazito pomorskom narodu;

– da je slijedom toga posebno u socijalističkim uvjetima razvila djelatnost, preuzimajući ili osnivajući institute, zavode i muzeje, koji se bave proučavanjem našeg pomorstva i primorja;

– da je svestrano pomogla i pomaže rad našeg društva.

Takav stav i djelatnost upućuje nas da odamo Akademiji puno priznanje za njezin stoljetni stav i rad, te da joj srdačno čestitamo 100-godišnjicu (1866–1966) i zaželimo nove velike uspjehe u narednim stoljećima, u kojima će pomorstvo nastavno izvršiti temeljnu ulogu u razvoju naše zemlje. Na dan otvaranja pomorskog muzeja u sastavu proslave 100-godišnjice Jugoslavenske akademije u Zadru 19. studenog 1966. godine. Potpredsjednik: Vicko Krstulović. Glavni tajnik: dr Vjekoslav Maštrović«.

Preuzimajući ovu povelju predsjednik Akademije Grga Novak zahvalio se u ime Akademije »na ovom priznanju njezinoga rada na polju pomorstva i na polju pomorskih nauka uopće. Budite uvjereni da će Akademija kao i dosad taj svoj pravac i dalje održati. Hvala!«

Treba napomenuti da je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije odlučilo predati povelju Jugoslavenskoj akademiji na Akademijinoj proslavi u jednom od primorskih gradova, te je izabralo Zadar, uklopivši se u raspored proslave u tom gradu.

U nastavku sjednice javio se za riječ akad. *Cvito Fisković*, direktor Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, koji je rekao:

»Druže predsjedniče, gospođe, drugarice, drugovi i gospodo! Radostan sam i čast mi je da mogu ovu zadarsku svečanost pozdraviti kao direktor Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku, potvrđujući time još jednom povezanost između obe Akademijine ustanove, a

ujedno i stoljetne veze između Zadra i Dubrovnika, jer one nose biljeg svih borba i nastojanja za kulturno uzdizanje na našoj obali. Podsjetit ću stoga samo na neke povijesne činjenice i ljude, koji svjedoče dodire tih dvaju jadranskih gradova od XIII stoljeća do danas.

Već u prvoj polovici XIV stoljeća zadarski umjetnici, članovi graditeljske-kiparske obitelji protomajstora Lovre, majstori Nikola i Juraj, Petar i Anđeo, stigli su u Dubrovnik i tu sudjelovali na izgradnji triju istaknutih dubrovačkih crkava: stolne, dominikanske i one gradskog zaštitnika sv. Vlaha, te vlasteoskih palača i kuća. Zajedno s dubrovačkim majstorima, svojim učenicima i pomoćnicima, oni su, jednako kao graditelji Lipša Prvoslavov i Blaž, oba Zadranina nastanjena također u Dubrovniku, odlazili iz tog južnoga grada da rade u Kotoru, u Zahumlju i u Srbiju. I jedan stranac, francuski kipar Ivan iz Vienne, izvozio je u Zadar iz Dubrovnika krajem XIV stoljeća graditeljske izrađene ukrase i dijelove. Svi su oni, dakle, već od rana doba povezivali Zadar i Dubrovnik, obalu između njih i zaleđe umjetničkim stilovima i kulturnim tekovinama.

Istaknuti Zadranin Juraj Dalmatinac radio je u svome zavičaju i u Dubrovniku povezujući svojim vrijednim umjetničkim radom i izrazito snažnom pojavom, koji su široko uplivali na razvitak našeg graditeljstva i kiparstva, ne samo naše primorske gradove već i Jakin, glavni grad prekojadranskih Maraka. Majstori koji su zidali na renesansnoj crkvi sv. Marije zadarskih benediktinki, gradili su i dubrovačke spomenike toga stila.

Uz svih njih su slikari, zlatari i rezbari radili u oba ta grada ; rezbar Marin Zadranin izrađivao je u XIV stoljeću u Dubrovniku drvene ikone, koje je u tom gradu slikao u isto vrijeme i zadarski slikar Misole, a dubrovački slikar Nikola boravio je već krajem XIII stoljeća u Zadru na sjeveru Dalmacije. Zadarski zlatari Ivan i Petar radili su sredinom XIV stoljeća u Dubrovniku. Najistaknutiji hrvatski gotički slikar XV stoljeća Blaž Juraj isticao se u Dubrovniku pri početku svoje djelatnosti, koju je ipak dovršio u Zadru, sjećajući se pri pisanju svoje oporuke u tom gradu i Dubrovčana.

Svi su ti majstori doprinijeli jedinstvu umjetničkog razvoja u Dalmaciji, u kojemu se sve više i više primjećuju pokrajinske oznake, a dali su hrvatskoj i jugoslavenskoj umjetničkoj baštini skupa s bezbrojnim primorskim majstorima u neprekidnom svom djelovanju od IX do XVI stoljeća vrsna djela predromaničkog i romaničkog, gotičkog i renesansnog stila, bez kojih bi ona bila siromašna.

Iste čedne pokrajinske oznake dalmatinskog baroka srest će se u XVII – XVIII stoljeća, a i klasicizma XIX stoljeća i u Zadru i u Dubrovniku usprkos političke odvojenosti samostalne Dubrovačke republike od Zadra, glavnog grada ondašnje mletačke Dalmacije.

Za vrijeme austrijske vladavine, a u doba buđenja narodne svijesti, djelovali su u Zadru, središtu ujedinjene pokrajine, dubrovački politički, kulturni radnici i književnici, Niko Veliki Pucić i ostali, tražeći u Dalmatinskom Saboru sjedinjenje Hrvatske sa svojom primorskom pokrajinom. U Zadru je osjetio svoje mladenačke grčeve i nemire dubrovački

književnik Antun Paško Kazali, tu se je razvijao i Mato Vodopić, boravio Ivo Vojnović započevši ovdje remek djelo naše kazališne umjetnosti »Dubrovačku Trilogiju«, dok je Zadranin Marko Car uređivao u Dubrovniku »Slovinac«, istaknuti književni časopis na Jadranu.

I danas kulturne veze Zadra i Dubrovnika nisu prestale. Članovi zadarskog i dubrovačkog Akademijina Instituta surađuju međusobno, a tri nekadašnja asistenta Historijskog Instituta u Dubrovniku, Nada Beritić, Nikola Ivanišin i Stijepo Obad djeluju danas u društvenom životu Zadra, baveći se znanstvenim i kulturnim radom.

U želji da se pojača i kulturna povezanost oba ova obnovljena i nekoć srušena grada, jedan u potresu XVII stoljeća a drugi od neprijatelja u nekoliko navrata, ja želim i napredak Instituta za povijest i ekonomske nauke u Zadru, apelirajući na odgovorne da omoguće još tješniji međusobni i uopće intenzivniji rad svih ustanova Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba na Jadranu.«

Potom je uzeo riječ narodni heroj i general u m. *Obrad Egić* iz Zadra:

»Druže predsjedniče, drugovi i drugarice!

Od osnivanja Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru pa do danas pratim naučne radove koje izdaje ova visoko kvalitetna naučna ustanova. Poznato mi je da je u proteklih 12 godina svoga postojanja Institut objavio 265 naučnih radnja i knjiga, od toga 12 knjiga godišnjaka »Radovi«, a među posebnim izdanjima jubilarni »Pomorski zbornik«. Iz te akcije izišlo je Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, jedino društvo kome je drug Tito počasni predsjednik. Društvo ima sjedište u Zadru, i to baš u zgradi Instituta, koji mu daje punu moralnu i materijalnu pomoć, a napose u kadrovima da se poslovi općejugoslavenskog karaktera obave na dostojnoj visini. Posebno treba istaći razne priredbe Instituta, koje doista služe na čast našem gradu. Među njima su razni naučni sastanci, veći broj odličnih predavanja koja su održali istaknuti akademici i naučni radnici. Svojom kvalitetom, svojim načinom izlaganja, oni nas impresioniraju. Za mnoge u Zadru to su bili kulturni doživljaji prvoga reda. Uz raznovrsna naučno-terenska istraživanja ističem rad na spasavanju vrijednih starina. To se obavlja u Restauratorskom ateljeu ovog instituta. Zmam da su tu spasene neprocjenjive vrijednosti i da je to ogroman uspjeh našeg instituta. Napori i upornost kolegijuma koji na ovome radi, koji je zaista postigao sjajne rezultate, ne mogu ostati nezapaženi i nepohvaljeni. Za ono što sam vidio i osjetio u radu ovog instituta smatram se dužnim kao građanin istaknuti da je on na čast i ponos ovom našem slavnom gradu, i da uz tople čestitke za 100-godišnjicu Jugoslavenske akademije ujedno izrazim i priznanje na njezinu uspjehu u znanosti.«

Na kraju je uzeo riječ akad. *Branimir Gušić* iz Zagreba:

»*Druže predsjedniče, dozvolite mi kao jednom od idejnih osnivača zadarskoga Akademijinog instituta da kažem nekoliko riječi povodom ove proslave 100-godišnjice naše Akademije upravo ovdje u Zadru. Mi smo u zadnje vrijeme mnogo čuli i čitali o historijatu ove naše Akademije i s pravom je uvijek isticana dalekovidnost njenoga osnivača biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Kod toga možda ipak nije dovoljno istaknuta najvizionarnija njegova osobenost, a to je činjenica da je taj biskup prije više od stotinu godina vjerovao u jednu istinu koju mi danas nosimo u sebi kao nešto posve naravnoga, a to je svijest da je svaki javni posao ujedno i politika, da nema nauke bez politike i da nema politike bez nauke. A da bi jedna politika mogla biti nauka a jedna nauka politika to je on dokazao time što je pored svog obilnog ličnog priloga kojim je omogućio osnivanje Akademije odmah od početka uvidio da ta Akademija može postati prava narodna ustanova samo onda ako je podrže široke narodne mase. I zaista su sredstva koja su prije sto godina skupljena za našu Akademiju bilo sredstva širokih narodnih masa. U arhivu naše Akademije čuvaju se knjige u koje su upisana imena darovatelja. Ima ih koji su priložili od 50 novčića pa dalje. To su naši sitni građani, naši seljaci, naši obrtnici koji su u ono doba pošli za biskupom, dobro uočivši dalekosežnost njegovih pogleda i koji su osnivanju naše Akademije na taj način dali snažnu i opravdanu podršku. I tako je naša Akademija i zaista postala prava narodna ustanova. To su činjenice koje nas obavezuju: obavezuju nas članove Akademije, a obavezuju i naše političko rukovodstvo; obavezuju u duhu Strossmayerovih zasada da čuvamo i njegujemo upravo ono što je bitno za napredak našeg naroda, za procvat naše države, za našu nacionalnu afirmaciju. Našu politiku pa prema tome i nauku treba da vodimo upravo u tom duhu. Naša nauka treba da se prvenstveno bavi onim problemima koji su neophodni za naš opstanak, za naš napredak i na naše prisustvo na ovoj obali Jadrana, na mjestu koje nas veže sa cijelim svijetom. Ja to govorim upravo ovdje u Zadru zbog toga jer je Zadar bio ono mjesto gdje su prvi puta naši predi stupili na obalu mora. Zadar je ono mjesto gdje su prvi put naši pređi stvorili državnu organizaciju. Da je ta organizacija tada bila napredna, najbolji je dokaz to što je ona išla stopama franačke politike koja je u ono doba značila naprednu politiku prema Bizantu i starim snagama carstva. Ako se složimo s tim što sam sad rekao, onda je potpuno jasno ocrtana i politika i rad i naših rukovodilaca i same Akademije upravo u ovom gradu ovdje, u ovom gradu koji je u tisućljetnoj svojoj historiji doživio najviše pustošenja, u ovom gradu koji se ne treba stidjeti svoje povijesti, jer je uvijek stajao na strani svoga zaleđa, svoga naroda. To znači drugim riječima da smo mi danas dužni i u našim skromnim mogućnostima da čuvamo, da njegujemo i da propagiramo sve ono što dokazuje naše prisustvo na Jadranu, što dokazuje našu intelektualnu sposobnost i snagu koja je iz jedne latinske ro-*

manizirane provincije stvorila jugoslavensku zemlju. Mislim da to obavezuje sve nas i mislim da se toga moramo sjetiti danas kad slavimo stotu godišnjicu Jugoslavenske akademije u ovom gradu. Hvala!«

Svi su govori bili popračeni burnim pljeskom prisutnih. Na kraju sjednice predsjednik Akademije akademik *Grga Novak* je rekao:

»U ime Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, napose njezina instituta u Zadru, zahvaljujem se svima na vašem prisustvu, kojim ste uveličali ovu našu svečanost, pa vas lijepo molim da pođete sa mnom na otvorenje našeg novog Pomorskog muzeja, koji će djelovati u sklopu Instituta Akademije u Zadru«.

Pred stubištem muzeja Akademije akad. Grga. *Novak* istakao je značenje Zadra, kao jednog od naših najznačajnijih pomorskih središta kroz stoljeća. Na žalost, taj grad dosada nije imao svoj pomorski muzej, iako to u punom smislu riječi zaslužuje. Uređenjem ovog muzeja nadoknađen je veliki manjak u ovome gradu, pa zbog toga s naročitim zadovoljstvom proglašava zadarski Pomorski muzej otvorenim.

Prisutne je upoznao s razvojem pomorstva grada Zadra i njegova području naučni savjetnik *Vjekoslav Maštrović*, čije predavanje donosimo u sažetom obliku:

»Zadar spada među najstarije gradove na Jadranu, a more mu je glavni ekonomski razlog osnutka, razvoja i održavanja. Već je u prethistoriji naselje, a za vrijeme Ilira dobro utvrđeni pomorski grad, što je ostao i za Rimljana. U bizantiskom tematu Dalmacije bio je glavni grad. Važnu je ulogu zadarsko područje odigralo u periodu snalaženja Hrvata na obalama Jadrana. Tu su našli brodograđevnu tradiciju još od liburnijskih vremena, koju su mogli dosta brzo prihvatiti. Razlog je tome što su stari Hrvati sobom donijeli izvjesnu, u suvremenim oblicima, kulturu drva, znanje o njegovoj obradi i sposobnost za njegovu primjenu, kao i brzo shvaćanje za nove oblike. Među njima svakako je i brodogradnja, koja znači brzo korištenje velike prednosti pomorskog saobraćaja, kao i zauzimanje otoka. Zadar naročito dolazi do pomorsko-ekonomskog i političkog izražaja za vrijeme hrvatskih narodnih vladara pa i dalje do 1409. godine, kad je prodan Veneciji. Do tada je bio naše najjače pomorsko središte i u vojnom i u privrednom pravcu. Rano je proveo kroatizaciju svoga stanovništva. Istakao se u teškim borbama protiv Mlečana, od kojih su se većina vodile na moru i u pomorskim opsadama. Loša iskustva i ekonomske prilike prisilile su Zadrane da održavaju svoje brodovlje, koje bilježi sjajne pomorske pobjede nad velikom pomorskom silom Venecijom. Tako, npr., 10. V 1190. zadarsko brodovlje kod Oštrog rata pobjeđuje mletačku flotu. Mlečani 1202. godine spretnim makinacijama pokrenu kompletnu IV križarsku vojnu s brojnim brodovljem, na Zadar i zauzmu ga. Izbjegli Zadrani zadaju im gubitke na moru. Kad su križari otišli, Zadrani brodovljem, uz pomoć Šibenčana, Splićana i Omišana, zauzmu tvrđavu sv. Mihovila na Ugljanu i potom oslobode i obnove grad. U česte borbe protiv Zadrana Mlečani redovito upućuju najveće sastave svog brodovlja. Međutim, teško prolaze s buntovnim Zadranima. Tako

npr. u ožujku 1311. god. Zadrani usred velike mletačke flote, koja je bila usidrena ispred Zadra, zarobe istaknutog mletačkog admirala G. Bellettu s dva bojna broda. Druge godine potpuno potuku mletačko brodovlje, itd. U tim borbama ističe se Zadar ne samo kao odlično utvrđena pomorska tvrđava nego i kao grad s brodovljem sposobnim za pomorsko ratovanje s najvećom tada pomorskom silom – Venecijom. Tome se ima i zahvaliti da je došlo do potpisivanja Zadarskog mira 18. veljače 1358. god., kojim se Venecija odriče prava na Dalmaciju.

U privrednim kretanjima tadanje Evrope Zadar je bio važna luka za put na Orijent, pa otuda veliki interes za njega. Grad je kroz stoljeća izdržao mnoge napore i borbe, napose zahvaljujući povezanosti s okolicom (Nin, Biograd, Novigrad, Pag, Obrovac, Ljubač i otoci) i s ostalim dalmatinskim gradovima (Šibenik, Split Trogir i Omiš). Preko borbe Zadrana došla je do izražaja pomorska povezanost dalmatinskih gradova i u obrani od zajedničkog neprijatelja i u privredi. Zadar je sklapao vojne i privredne veze i ugovore sa stranim gradovima koji su tada bili pomorske sile (Pisa, Genova i dr.)

I za mletačke vladavine od 1409. do 1797. god. Zadru je pomorstvo ostalo glavna privredna grana. Tada je bio glavni grad Dalmacije, što je ostao i u XIX st., za vrijeme vladavine Francuza i Austrijanaca. I dalje je među prvim lukama naše obale, dok ga nepravedni Rapalski ugovor 1920. god. nije odvojio od matice zemlje do 1944. god., kad je oslobođen.

U pomorstvu se od zadarskih otoka ističu naročito Silba, a potom Ist, Iž, Dugi otok, Ugljan i dr.

Zadarsko je područje stoljećima davalo najveći broj pomorskih radnika našem brodarstvu: počam od galijota i mornara do ložača i motorista na brodovima novijeg vremena. I danas mu odličan pomorski položaj (sredina jadranske obale) omogućuje bolji pomorski razvoj, koji je u punom toku. Uz pomorska poduzeća (Jugoslavenska tankerska plovidba), turizam i željezničku prugu, diže se nova luka (Gaženica) za velike brodove, što će sve znatno osigurati suvremen, kompleksan i velik pomorski razvoj«.

Poslije predavanja uzvanici su pristupili pregledavanju muzejske postave. U prvoj prostoriji i stubištu izložena je ikonografija zadarske luke kroz stoljeća, geografske karte, reljef zadarskog područja (koji je izradio Ivan Tomljanović), a sažeti prikaz pomorstva tog područja upućuje na ostale dvorane. U prvoj je prikazano prethistorijsko (s originalnim monoksilom), liburnsko, rimsko, a zatim starohrvatsko razdoblje. U drugoj dvorani prikazan je period jedrenjaka, uključivši modele brodova, izvorne slike pomorskih kapetana, kopije fresaka, izvornu brodsku blagajnu, mornarske sanduke i dr., kao i odio oružja s jedrenjaka, među kojima se ističe velik brodski top iz XVI st. Zapažene su vitrine s brojnim dokumentima, knjigama i instrumentima vezanim za zadarsko pomorstvo. Posebno je prikazano razdoblje parobrodarstva u XIX i početku XX st., kao i novije motorno brodarstvo, koje naročito ima svoga

predstavnika u današnjoj Jugoslavenskoj tankerskoj plovidbi u Zadru. Izloženi su i predmeti proizvodnje za pomorstvo zadarskih tvornica »Bagat« i »Otočanka«, te nacrti i slike nove luke »Gaženica«. Uz brojne modele, kronologijski prikaz zadarskog pomorstva završava se izlaganjem knjiga o razvoju tog pomorstva. U posebnoj prostoriji izložena je sva dokumentacija, ilustrativni materijal i model broda vezan na bosporsku tragediju zadarskog tankera »Petar Zoranić«.

Ova muzejska postava izazvala je velik interes i puno priznanje kod uzvanika. Navest ćemo neke izjave:

Predsjednik Jugoslavenske Akademije akad. G r g a N o v a k: »Neobično sam sretan i veseo da smo danas otvorili ovaj naš muzej pomorstva grada Zadra i njegova okruga, i to u jednom pomorskom gradu, koji je takav bio kroz stoljeća, a svojevremeno možda i najjači pomorski naš centar na obali. On je takav ostao dok god je bio autonoman grad. Ta dragocjena pomorska baština nikada nije do sada iskorištena, niti u dovoljnoj mjeri zapažena i istražena. Uloženo je dugogodišnje nastojanje za uređenje ovog muzejia, koji je sadržajno odličan i dobro postavljen. Zahvaljujem cijelom kolektivu Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, napose njezinu direktoru dr V. Maštroviću na uspjehu koji su pokazali, na materijalu koji su sakupili i želim muzeju da se širi i popunjava na korist nauke i pomorstva Zadra, Hrvatske i Jugoslavije«.

Rektor Sveučilišta u Zagrebu prof. dr J a k o v S i r o t k o v i ć: »Cjelokupna proslava 100-godišnjice Jugoslavenske akademije u Zadru bila je vrlo dobro organizirana i svečana. Međutim, posebno me oduševio Muzej pomorstva, koji izvanredno osvjetljava historijsku ulogu Zadra i Nina. Izloženi dokumenti i drugi eksponati dobro su odabrani i reprezentativni. Organizatorima – Akademijinu institutu u Zadru – iskreno čestitam i želim još veće uspjehe u daljem radu«.

Predsjednik Skupštine općine Zadar D r a g o S t r e n j a: »Čestitam organizatorima na uspjeloj postavi Muzeja. I ovom prilikom Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti pokazala je preko svog Instituta u Zadru veliku brigu za proučavanje prošlosti našega grada«.

Narodni poslanik J o s i p Đ e r đ a: »U sklopu opće obnove Zadra pojava ovog muzeja izgleda mi kao vrlo dragocjen prilog da se dublje, svestranije i neposrednije sagleda bogata prošlost i značenje ovoga grada za ovo naše more i jednako vrijedan prilog za izgradnju potpunije ličnosti našeg naroda i naše zemlje kao snažne pomorske snage, koja, imajući svoju prošlost, može da sa sigurnošću ide ususret svojoj budućnosti, u kojoj će istinski socijalistički društveni odnosi dati novi polet njezinom općem prosperitetu«.

Akad. dr C v i t o F i s k o v i ć: »U ime Historijskog instituta JAZU i Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, koji djeluju u Dubrovniku i u Splitu, čestitam iskreno i srdačno odličan početak rada Pomorskog muzeja, koji je već pri svom otvaranju pokazao značenje Zadra i Hrvata u našoj pomorskoj povijesti. Floreat!«

Akad. dr Teodor Varićak: »Prisustvovao sam otvaranju Muzeja pomorstva u Akademijinu institutu u Zadru. Postava je vrlo impresivna i po izboru eksponata i dokumenata kao i po njihovoj sadržajnosti, jer daje izvanredan presjek i informacije o historijskoj ulozi Zadra i Nina u razvoju pomorstva u Hrvatskoj i u jugoslavenskim zemljama. To je sigurno jedan od najvećih priloga proslavi 100-godišnjice Jugoslavenske akademije u Zadru, pa na tome srdačno čestitam Institutu i Akademiji«.

Dr Edvin Andrović: »Duboko me dirnulo i razveselilo kad sam pregledao ovaj Pomorski muzej, koji nam dokazuje da je pomorstvo bilo i ostalo glavna ekonomska grana našega kraja. Posebno me dirnuo prikaz novijeg doba, kome sam i ja svjedok u razvoju. Kao građanin Zadra zahvalan sam Institutu Jugoslavenske akademije u Zadru za uređenje i otvorenje ovog muzeja, koji smatram kao velik dar i priznanje Zadranima. Dosada toga nije bilo, pa smo sad ponosni na ovu dokumentaciju. Čestitam od srca osnivačima, napose drugu V. Maštroviću, i želim dalje nove uspjehe«.

Direktor Etnološkog zavoda Jugoslavenske akademije u Zagrebu prof. Marijana Gušić: »Neobično sam impresionirana ovim divnim opusom koji ovdje vidim. Poznavajući ove prostorije ranije, slične podrumu koji je služio za sve i svašta, sad u ovom intimnom, finom, duhovitom raspoloženju jednog muzeja u nastanku upravo uživam gledajući kako je to sve stručno, lijepo, uredno, čisto i u pravom smislu riječi savršeno muzeološki postavljeno. I kronološki poredak i tematska razrada stvari, pa i sama tehnička postava, toliko odgovara današnjim savremenim traženjima muzeologije, da se mora samo pohvaliti taj napor, taj prekrasan rad i nastojanje oko propagande našeg pomorstva, upravo ovdje u Zadru, našem najpomorskijem gradu«.

Direktor Zavoda za pomorsko-društvene nauke Jugoslavenske akademije u Splitu dr Oliver Fio: »U ime Zavoda za pomorsko-društvene nauke Jugoslavenske akademije u Splitu, koji u svom sastavu ima i jedan od naših najstarijih pomorskih muzeja, čestitam ovome najmlađem pomorskom muzeju, koji svojom bogatom zbirkom i suvremenom postavom već u svome početku daje veoma lijep pregled bogatog zadarskog pomorstva. Nadam se da će ova ispunjena praznina u nizu naših kulturnih pomorskih ustanova dati još veći podstrek razvoju pomorske misli i stremljenja. Čestitam dr V. Maštroviću i njegovim suradnicima«.

Naučni suradnik Povijesnog i pomorskog muzeja u Rijeci dr Radojica Barbalić: »Osobito mi je drago što je u Pomorskom muzeju u Zadru istaknuta veza Zadra sa svima dijelovima naše jadranske obale. Ona je uvijek bila povezana, a te veze bile su kontinuirane. Muzej je sretno postavljen u ovom uskom i tijesnom ambijentu, pa smatram da je sve dobro riješeno. U sklopu proslave stote godišnjice Jugoslavenske akademije mislim da je konačna riječ istaknuta u pomorstvu ovih krajeva, u pomorstvu Zadra«.

Direktor Zavoda za historijska istraživanja pomorstva južne Dalmacije u Dubrovniku J o z o L u e t i ć: »Unatoč nizu objektivnih zapreka, ali upornim radom i svesrdnim zalaganjem kolektiva Zadarskog instituta, napose njegova direktora, ostvarena je zamisao da i zadarska regija dobije pomorsko-muzejsku ustanovu, koja već danas veoma ugodno ilustrira pomorski život ovoga kraja. To je zacijelo značajan dar za proslavu stote godišnjice Jugoslavenske akademije. Od srca čestivam«.

Direktor Arheološkog muzeja u Splitu prof. M l a d e n N i k o l a n c i : «Otvaranjem ovoga Pomorskog muzeja u Zadru popunjena je najvažnija karika u lancu pomorskih muzeja na našoj obali Jadrana. Q. B. F. F. F. S.«

Nakon otvaranja i pregleda pomorskog muzeja, predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti akad. Grga Novak priredio je prijem za sve uzvanike.

Time je raspored proslave 100-godišnjice Jugoslavenske akademije u Zadru završen.

III

U toku izvršenja rasporeda proslave 100-godišnjice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti osjetila se jasna namjera zadarskog instituta, da stvarnim doprinosom sudjeluje u toj svečanosti. Spominjemo zbornik o povijesti Zadra, izložbu restauratorskih umjetnina preko stalnog Restauratorskog ateljea Instituta, otkrivanje poprsja zadarskih akademika Ivana Brčića i Špire Brusine te otvaranje nove ustanove – Pomorskog muzeja.

Ta su ostvarenja nov doprinos Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti gradu Zadru i njegovu području. Ona su i izraz pripravnosti da se dobro zacrtanim putovima i u novim mogućnostima nastavi pružati međusobna pomoć i suradnja.

Grad je Zadar odao Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti puno i zasluženo priznanje.

SADRŽAJ

Uvodna riječ 5

KULTURNA BAŠTINA SAMOSTANA SV. MARIJE U ZADRU

Peričić Eduard:
Samostan sv. Marije u Zadru od njegova osnutka do danas 9

Petricioli Ivo:
Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru 63

Fisković Cvito:
Zadarski zlatar Mate Draganjić 103

Fisković Cvito:
U potrazi za Jordanićevim poliptihom 115

Grgić Marijan:
Dva nepoznata svetomarijska rukopisa u Budimpešti 125

Filipi Amos-Rube:
Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz godine 1579. i 1603. 231

Traljić Seid:
Vodeni znakovi u dokumentima i rukopisima samostana sv. Marije u Zadru 267

KUTURNA BAŠTINA SAMOSTANA SV. FRANJE U ŠIBENIKU

Oreb Marin:
Samostan sv. Frane u Šibeniku 277

Jurić Šime:
O knjižnici samostana franjevaca konventualaca sv. Frane u Šibeniku s posebnim osvrtom na njezinu zbirku inkunabula 309

Zorić Mate:

Rukopisi na talijanskom jeziku u knjižnici franjevaca konventualaca u Šibeniku 335

Vratović Vladimir:

Rukopis »Proteus oratorius sive ars rhetorica« nepoznata autora iz god. 1707. 359

Prijatelj Kruno:

Uz Ponzonijeve slike u šibenskoj crkvi sv. Frane 373

Županović Lovro:

Umjetnost Ivana Lukačića Šibenčanina 377

Šaban Ladislav:

Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik 401

PROSLAVA 100-GODIŠNJICE JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U ZADRU

Maštrović Vjekoslav:

Udio zadarskog Instituta u jubilarnoj godini Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866–1966) 435